

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертацията на докторантката към катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика” на Философския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски”

Биляна Андреева Яврукова

на тема:

Библиографски контрол в процеса на ретроспективна конверсия и дигитализация на фондовете

от доц. Александра Дипчикова, Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий”

Настоящата рецензия се предлага на вниманието на научното жури за присъждане на образователната и научната степен „доктор”, утвърдено за защитата на дисертацията от ректора на Софийския университет „Св. Климент Охридски” проф. Иван Илчев със заповед № РД-38-613/12.10.2015 г.

Общи данни за докторантката

Биляна Андреева Яврукова е получила образователните степени „бакалавър” и „магистър” в Катедрата по библиотекознание, научна информация и културна политика към Философския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски” през 2002 и 2004 г. Повече от 14 години тя работи в Университетската библиотека, половината от които като заместник-директор на библиотеката. През 2011 г. е зачислена като докторант към същата катедра и през септември т.г. е представила за защита изследването на тема „Библиографски контрол в процеса на ретроспективна конверсия и дигитализация на фондовете”, което е предмет на настоящата рецензия. През последните години Яврукова участва в проекта НАБИС и координира практически дейности по ретроконверсия и дигитализация в библиотеката. Едновременно с това тя води упражнения на студенти от специалностите „Архивистика” и „История” на Историческия факултет и провежда учебна практика към бакалавърската степен на специалността „Библиотечно-информационни науки” на Философския факултет на СУ.

Актуалност и дисертабилност на темата

Прилагането на новите информационни и комуникационни технологии в библиотеките и библиографията безспорно е актуална тема за научни изследвания. Разглеждането на тези проблеми от гледището на тяхната пресечна точка с проблемите на каталогизацията, ретроконверсията и дигитализацията представлява оригинален подход към тази тема за българската библиотечна теория и практика. Последните две направления в дейността на библиотеките са породени от появата на нови технологични възможности, а каталогизацията, която сама по себе си е присъща на цялото хилядолетно съществуване на библиотеките, през последните десетилетия е обект на преразглеждане, трансформация и приспособяване към новата информационна среда. Откриването на взаимозависимости между изследваните процеси в технологичен и организационен план може да предизвика мултиплициращ ефект при

осъществяването на всеки един от тях. Актуалността на предложената от докторантката тема се съдържа не само в изследването на съчетанието на тези три съвременни направления, но и в прилагането на резултатите от това изследване в практическото осъществяване на проект в рамките на една библиотека.

Формални изисквания към дисертацията

Дисертацията има значителен обем – 289 с., от които 25 са формални приложения. Състои се от съдържание, увод, две основни части, разделени на 5 глави, всяка от които с по няколко подразделения, и заключение. Използваната литература, която е разделена на цитирани и прегледани ресурси, обхваща общо 262 източника, основно на български и английски език, повечето от които са цитирани в текста (184). Трябва да се отбележи големият брой прегледани ресурси (78), който свидетелства за успешно осъщественото намерение на докторантката да се запознае с основни теоретични публикации и нормативни документи в проблемното поле на дисертацията. Голяма част от цитираната литература е в електронна форма, което не е очудващо при съвременните информационни възможности и ограничения достъп до чуждестранни печатни източници, но прави впечатление големият брой на посочените в списъка по-стари български публикации, което свидетелства за вниманието на докторантката към националната традиция в тази област. Приложението на действащите стандарт и правила при библиографското цитиране на източниците е последователно и отговаря на предназначението си. Цитираните източници в електронна форма онлайн са отбелязани като такива и са съпроводени от данни за датата, на която са ползвани. Текстът на дисертацията е съпроводен от над 390 бележки под линия, които в по-голямата си част са цитирана литература, посочена и в библиографските списъци накрая. Този вид цитиране е удобно за читателя и свидетелства за прецизност в посочването на източниците. В автореферата са посочени 12 публикации на авторката по теми, сродни с темата на дисертацията. Отделните глави, особено онези от тях, които са посветени на социологическо изследване и функционални структурни решения за изпълнение на конкретни дейности в библиотеката, са съпроводени от многобройни графики, схеми и таблици, които са номерирани по вид и са представени в отделен списък след основния текст на дисертацията (с. 279). Добавен е списък на съкращенията, които не са представени в оригиналната развита форма, а само в преводната им форма на български език, което понякога би могло да затрудни идентифицирането, особено на онези от тях, които са относително нови и непознати на българските професионалисти. Тази забележка има за цел не толкова да разкрие недостатък на дисертацията, колкото да насочи вниманието към необходимостта от прецизност в изграждането на професионалната терминосистема, част от която са съкращенията и акронимите.

Структура на дисертацията

Структурата на дисертацията отразява традиционен подход към изследването на темата - обзор на литературата и установяване на най-важните характеристики на изследвания обект, установяване на състоянието и перспективите на развитие на обекта в световен мащаб, изследване на състоянието на обекта в България и представяне на определени практически решения при изпълнението на реална задача от практиката. Сложността на структурирането на текста в този случай се състои в необходимостта приложението на библиографския контрол в процесите на ретроспективна конверсия и изграждане на дигитална библиотека в контекста на българската реалност да се разгледа на основата на съвременното състояние на каталогизацията и дигитализацията. С тази задача

докторантката се е справила успешно, защото е навлязла в подробности при проследяването на особеностите на развитието и състоянието на всяко от тези направления. Стъпвайки върху основните документи, които определят същността на съвременната каталогизация (стандарты, правила, формати и др.), както и върху доклади, отчети и ръководства, публикувани от най-успешните организации в областта на ретроконверсията и дигитализацията, тя се стреми да извлече основни принципи, за да обоснове решенията по оформянето на практическата задача за осъществяване на експериментален модел на Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“ за ретроспективна конверсия и изграждане на дигитални колекции. В увода на дисертацията са открити ясно целта, обекта и предмета на изследването, поставени са определен кръг задачи, които то трябва да изпълни и хипотезите, които трябва да докаже или отхвърли. Посочени са и методите на бъдещото изследване - документален анализ, наблюдение, експеримент и анкетен метод. Двете основни части са разработени в рамките на сравнително паралелно изложение на най-важните моменти от съвременното виждане за каталогизация, ретроконверсия и дигитализация в световен и национален мащаб. Особено място е отделено на петата глава, която отразява особеностите в подхода на Университетската библиотека към изследваните проблеми и съчетаването им в интегриран планомерен процес на внедряване на нови технологии. В заключението са повторени в съкратена форма факти, обстоятелства и изводи от основните глави на дисертацията, без да се излагат резултатите от поставените в увода конкретни задачи (с. VIII), но се подчертава, че „изводите от направения анализ подкрепят и доказват формулираните в началото на изследването работни хипотези“. Тук са посочени и десет препоръки за развитието на библиографския контрол в българските библиотеки в процеса на ретроспективна конверсия и дигитализация.

Оценка на проведеното изследване по същество

Първата част на дисертацията обхваща около 120 страници, посветени на най-задълбочено изследване на развитието на библиографския контрол след автоматизирането на библиотечните процеси и последващия стремеж за конвертиране на библиографските записи от традиционните библиотечни каталози в машинночетими записи и изграждане на електронни каталози. В контекста на програмата за универсален библиографски контрол е разгледано развитието на стандартизацията и нормализацията на процесите в каталогизацията – библиографското описание и анализа на съдържанието на ресурсите. На основата на този анализ, който е изпълнен прецизно и без пропуски, са представени необходимите изисквания за формат за машинночетима каталогизация, стандарти и правила за библиографско описание, класификационни схеми и предметни рубрики. Установяването на основните характеристики на съвременния библиографски контрол става основа за документален анализ и на процесите на ретроконверсия на каталозите в световен мащаб с цел да се разкрият принципи положения, които да улеснят протичането на такива процеси в нашите условия. Подобен анализ е осъществен и на библиографския контрол при дигитализацията на библиотечни ресурси. За разлика от представянето на библиографския контрол, процесите на ретроконверсия и дигитализация са разгледани и в техния организационен аспект, което дава основание за приемане на административни решения при осъществяването на конкретния проект за ретроконверсия в Университетската библиотека. Организационните характеристики на библиографския контрол в рамките на една библиотека, определен вид библиотеки или в национален и международен мащаб тук не са намерили място, не само поради обема на материала, но и поради относителната отдалеченост от целите на дисертацията. При

изследването на процесите на дигитализация в организации и библиотеки, които имат водеща роля в тези процеси в световен мащаб, е обърнато специално внимание на връзката между ретроконверсията и дигитализацията и особено на необходимостта дигитализацията да се предприема в условията на текуща или завършила ретроконверсия. Поставено е ударение върху съпоставянето на елементите на библиографското описание и на метаданните в условията на съществуване на два записа – за библиографския ресурс в каталога и за неговото дигитализирано копие в системата на дигиталната библиотека. Може да се каже, че всички тези характеристики на съвременното състояние на изследвания проблем, заедно с други подробности, които не е нужно да се изброяват изцяло, са отразени в необходимата пълнота и създават впечатление за професионална задълбоченост и отлична информираност за съвременното състояние на проблема в световната професионална литература. Първата част на дисертацията може да се посочи като пример за предварително проучване на всички характеристики на една професионална област, в която предстои да се разработва конкретен проект за развитие.

Втората част на изследването може да се раздели на две подчасти, всяка от които има своето значение. *Глава четвърта* разглежда развитието на библиографския контрол в България и приложението му в процесите на ретроспективна конверсия и дигитализация на фондовете. В съответствие със степента на развитие на тези процеси в страната анализът е по-кратък, но не е пропуснат нито един елемент от представянето на развитието в нашата професионална област в паралелен план с изложението в предходните глави. Проследено е развитието на каталогизацията в България през последните десетилетия, както и проектите за ретроконверсия и дигитализация, които са били осъществявани досега. Докторантката с основание не скрива разочарованието си от недостатъчното сътрудничество между библиотеките и отсъствието на държавна финансова и организационна подкрепа на изследваните от нея процеси в библиотеките. Изтъкнати са някои постижения, които са частични и се дължат на упоритостта на библиотекари и подкрепата на неправителствени организации. Трудностите и неуспехите обаче не са подчертани с необходимата категоричност. Не е анализиран в необходимата дълбочина процесът на взаимодействие между двата най-големи проекта в областта на каталогизацията (респективно на ретроконверсията) през последните години – внедряването в националната библиотека на библиографската система за споделена каталогизация COBISS и осъществяването на проекта за интегриране на българските академични и университетски библиотечно-информационни системи в сводния онлайн каталог НАБИС. В тази глава, която е посветена на анализ на развитието на библиографския контрол в страната, би трябвало да се изрази отношение към принципното концептуално разминаване между двете системи, резултат от което е невъзможност за рационализиране на труда на каталогизаторите и загуба на качество на библиографския процес. Центростремителният характер на привличане на конвертираните записи в сводния каталог НАБИС наистина разширява неговите информационни възможности, но не създава условия да се прилага в бъдеще централизираният подход към ретроконверсията на библиографските записи за българските ресурси, който е характерен за проекта „Български книги 1878 – 1992” и дълги години е бил основен принцип на развитието на централната каталогизация на българската издателска продукция. Подобна промяна в концептуалната основа на ретроконверсията в национален план заслужава да бъде отбелязана като характеристика на изследвания процес. Макар че няма отношение към постигането на конкретните цели на дисертацията, този пропуск може да се отбележи като недостътък на цялостната оценка на организацията на ретроконверсията в национален мащаб.

Петата глава е най-приносната част от дисертацията, защото там виждаме резултата от положените усилия за творческо анализиране на чуждестранен и национален опит, изразен в програма за осъществяване на ретроконверсията на каталозите на Университетската библиотека, която е осъществена успешно. Завършването на ретроконверсията, което е постижение само по себе си, стои в основата на програмата за дигитализация в процес на изпълнение. Не по-малко внимание заслужава организационният подход към изпълнението на проекта, който се основава на проведена социологическа анкета сред потребителите на библиотечните услуги. Неговата цел е да бъдат изследвани информационните потребности на една целева група от преподаватели и докторанти, които да се вземат предвид при съставянето на плановете за ретроконверсия и дигитализация. Запознаването с основните принципи на социологическата работа и консултирането с университетски специалисти в тази област дават на докторантката увереността, че резултатите от изследването са меродавни. Прави впечатление подробният анализ на данните от социологическото изследване, който е представен в графики достатъчно професионално. Съобразяването с резултатите от анкетата при вземането на последващи решения показва, че значителната работа по творческо претворяване на натрупаните чрез документалния анализ познания е допринесла за качествено изпълнение на проекта.

В заключението, в рамките на няколко страници, са изложени основните изводи от анализа в отделните глави. Без формална връзка и пряка зависимост, те са насочени към представяне на резултатите от поставените в началото задачи и тяхното тълкуване, подкрепа и доказване на формулираните в началото на изследването работни хипотези. Връзката между изпълнението на тези конкретни задачи и изводите в заключението не е посочена изрично, макар че тя безспорно съществува. Това донякъде придава бланкетен характер на безспорно правилното заключение, че „изводите от направения анализ подкрепят и доказват формулираните в началото на изследването работни хипотези”. Следват десет препоръки, за които може да се каже, че произхождат от общото виждане на докторантката, изградено след задълбоченото запознаване с теоретичните положения и практическите постижения на библиотеките в областта на библиографския контрол, ретроконверсията и дигитализацията и претворяването на това знание в решения и организационни схеми на един реален проект. Много от тези препоръки са резултат от вижданията на докторантката за неадекватното състояние на тези процеси в контекста на българската библиотечна общност, което изисква разбирането им и полагане на общи усилия и професионално съзнание за тяхното коригиране. Без да са пряк резултат от отчетените в дисертацията резултати, те показват степен на зрялост, която несъмнено се дължи на професионалния опит на докторантката и до голяма степен са резултат и на положените усилия за осъществяване на представеното научно изследване. В по-голямата си част обаче, колкото и актуално и безалтернативно да звучат, те засягат организационни въпроси, проблеми на библиотечно-информационната политика и участието в нея на конкретни институции и организации, което надхвърля целите и задачите на дисертацията.

Преценка на публикациите и личния принос на докторанта

Всички представени за оценка публикации от периода 2004 – 2015 г. са включени в авторитетни професионални списания или сборници с научни трудове. Една от тях е издадена в чужбина. От 15 публикации 7 са пряко свързани с провеждането на конкретното изследване и отразяват основните резултати от него. Съдържанието на останалите показва интерес на докторантката към проблемите на технологията и

организацията на библиографския контрол, същността и приложението на интегрираните библиотечни системи. Публикациите са самостоятелни, без съавторство и са убедително свидетелство за ангажираността на докторантката с тематиката на изследването и с професионалните проблеми на библиотечно-информационната професия.

Автореферат

В автореферата са отразени съществените моменти от дисертацията, открояна е ясно нейната структура и са представени приносите за библиотечната система и за решаването на актуални проблеми на Университетската библиотека, свързани с процесите на ретроконверсия и дигитализация. Той отговаря изцяло на изискванията за пълнота и компактност.

Заклучение

Приемането на един дисертационен труд за успешен до голяма степен зависи от възможността авторът да докаже, че притежава теоретични знания по специалността и способности за самостоятелни научни изследвания. Представеният труд е резултат на сполучливо изградена структура и правилно подбрани и приложени методи на изследване на един актуален научен проблем с успешно реализиране на резултатите от това изследване в практиката на библиотеката. В тази рецензия са посочени и някои недостатъци на изследването, които обаче не са от съществено значение за нейната положителна оценка. За съвременните условия в нашата страна то съдържа научноприложни резултати с оригинален принос, а от формална гледна точка съдържа всички атрибути, които се изискват от ЗРАСРБ и Правилника за неговото прилагане.

Като имам предвид изложеното до тук, **предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор” на Биляна Андреева Яврукова** по професионалното направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки - Книгознание, библиотекознание и библиография.

08.12.2015

доц. Ал. Дипчикова